

Íslensk málnefnd

Ályktun um stöðu íslenskrar tungu 2022

29. september 2022

Íslensk málnefnd er skipuð af menntamálaráðherra samkvæmt lögum nr. 61/2011 um stöðu íslenskrar tungu og íslensks táknmáls. Í lögunum er kveðið á um að stjórnvöld skuli tryggja að unnt sé að nota íslensku á öllum sviðum íslensks þjóðlífs og enn fremur að ríki og sveitarfélög beri ábyrgð á að varðveita og efla íslenska tungu og skuli þau sjá til þess að hún sé notuð. Eitt af hlutverkum Íslenskrar málnefndar er að álykta árlega um stöðu tungunnar. Hér fer á eftir ályktun Íslenskrar málnefndar um stöðu íslenskrar tungu árið 2022.

ÍSLENSK TUNGA OG NÝIR MIÐLAR

Staða íslenskunnar

Íslenska er tungumál sem afar fáir nota sem fyrsta mál sitt. Þess vegna er þörf er á meiri aðgerðum í þágu íslensku en fjölmennari tungumála. Þá þurfa stjórnvöld að taka meiri þátt í þeim aðgerðum en ella væri. Hér geta stórþjóðirnar ekki verið fyrirmynd því að íslenskar aðstæður eru sérstakar og kalla á meiri afskipti hins opinbera.

Fjarskiptabylting

Samskipti í heiminum fara nú í æ ríkari mæli fram á netinu og í snjalltækjum en stjórnkerfi landa og ýmis önnur kerfi hafa reynst sein að bregðast við afleiðingum þessa á fámennar þjóðtungur. Að sjálfsögðu er ekki stefnt að því að netið og snjalltæki leysi aðra miðla alfarið af hólmi. Áfram þarf að styrkja gerð vandaðs prentefnis. Enginn vafi er þó á að til þess að ná til fjöldans þarf að beina sjónum að þessum miðlum og íslenska þarf umtalsverðan aukastuðning til að þrífast í stafrænum heimi.

Aðgengi

Fá tungumál eru aðgengilegri á netinu en enska. Íslenska er þar lítt áberandi og þó heldur meira en fyrir áratug. En betur má ef duga skal. Auka þarf fjölbreytni íslensks efnis á netinu og ekki síst gamals og nýs fræðsluefnis en einnig hljóðefnis. Nýjar kynslóðir halda gjarnan að það sem ekki finnst í leitarvélum eins og Google sé ekki til.

Máltækni

Í máltækniáætlun sinni hafa stjórnvöld lyft grettistaki, ekki síst þegar kemur að vélþýðingum og möguleikanum á að tölvur skilji talaða íslensku. Þetta er mikilvæg forsenda annarra umbóta í þágu íslenskunnar á netinu en þó ekki nægjanleg því að það eitt og sér leysir ekki þann vanda að íslenskir notendur standi einkum andspænis ensku á netinu.

Íslenskt viðmót í tölvum og snjalltækjum

Stjórnvöld þurfa að setja reglur um íslenskt viðmót í tölvum og snjalltækjum, a.m.k. í opinberum stofnunum og mun það hvetja þá framleiðendur sem ekki gefa kost á slíku viðmóti til að bæta úr því. Vegna smæðar sinnar býr íslenskt málsamfélag við aðrar aðstæður en önnur evrópsk samfélög þar sem markaðurinn er iðulega nægileg hvatning en ástæða er til að vekja athygli stjórnvalda á mikilvægi þess að hið opinbera marki skýra stefnu í samræmi við stöðu tungunnar í stjórnarskrá og lögum.

Samtal kynslóðanna

Eitt af markmiðum íslenskrar málstefnu er að ekki verði rof á milli tungumáls kynslóðanna. Þar sem fólk sækir í æ ríkara mæli þekkingu á netið er brýn þörf á að auka netaðgengi að sögulegu og eldra efni langt umfram það sem nú er og það á einnig við um íslenskar þýðingar á erlendu efni. Mikilvægt er að taka tillit til þeirra sem ólust upp við annað móðurmál og huga sérstaklega að efni sem gerir þeim gagn. Stundum er talað um að bókmenntir séu forsenda þess að þjóðtungur lifi af. Mikilvægt er að það endurspeglis í íslenskustefnu stjórnvalda á netinu.

Málrækt

Þeim mun meira af góðu og vönduðu efni sem er að finna á netinu þeim mun líklegra er að nýjar kynslóðir læri vandað og gott mál. Eins og með alla nýja miðla er talsverð hættu á að ráðandi efni verði slangurmál og í litlu samhengi við vandaða íslensku. Eins getur verið vafasamt að öll þekking sé sótt í erlendar heimildir þannig að úr verður blendingsmál. Mun

meira af vönduðu efni á íslensku er nú á netinu en áður en hér þarf samt að auka verulega við. Afar mikilvægt er að mál fjölmiðla verði vandaðra en þar hefur yfirlestur mjög verið skorinn niður og ættu ríkisstyrkir til fjölmiðla að hluta til að vera eyrnamerkir málfræðisstuðningi. Til greina kæmi að koma á miðlægri málfræðisráðgjöf fyrir sjálfstæða fjölmiðla.

Aðgengi að orðabókum og alfræðiritum

Brún Þórf er á því að stjórnvöld styrki sérstaklega gerð alfræðiefnis fyrir netið, s.s. íslenska wikipediu eða hliðstæð alfræðirit og jafnvel alfræðirit um sértæk efni, s.s. sagnfræði, bókmenntir og náttúruvísindi. Annars er hætta á að fyrsti áfangastaður fróðleikspyrstra verði óvandað efni, efni ætlað yngri skólastigum eða nemendaritgerðir. Vísindavefurinn hefur gert mikið gagn en hér þarf að ganga lengra og setja fram heildstæða áætlun um netvæðingu alfræðiefnis. Afar brýnt er að slík rit verði gjaldfrjáls þannig að notendum sé ekki beint að erlendu efni. Þetta á einnig við um tvímála orðabækur.

Eldra efni á netinu

Landsbókasafn hefur staðið sig vel í að setja eldra efni á netið (timarit.is og baekur.is) og skiptir það miklu máli. En auka þarf enn frekar við eldra efni á netinu og hafa það sem fjölbreyttast. Fyrsta skrefið er að koma úrvalstextum, sem ekki eru lengur í höfundarrétti, á netið eins og erlendis er gert við Biblíuna, Hómer og Shakespeare. Þannig er mikilvægt að ná samningum við skáldsagnahöfunda og útgefendur til að hægt sé að setja verk þeirra á netið og eins vinna að því að setja bæði eldri og ný gagnasöfn á netið. Þetta þurfa samkeppnissjóðir að styrkja í mun meira mæli en nú er og jafnvel mætti stofna nýjan sjóð sem einkum annast rafvæðingu eldri gagnagrunna. Ekki er nóg að setja efni á netið heldur þarf einnig að kenna nemendum að vinna með eldri texta á öllum skólastigum.

Rafrænt námsefni

Heilmikið starf hefur verið unnið við gerð rafræns námsefnis en þó er ekki enn hægt að líkja saman því gæðaeefni sem til er á prentbókum og því sem til er rafrænt. Eins er heilmikið vandað efni þegar til á netinu og þórf er á að kynna það betur. Það þarf að styðja mjög við gerð rafræns kennsluefnis svo að það standi jafnfætis prentuðu efni og á það ekki einvörðungu við um námsgreinina íslensku heldur allar námsgreinar og vísindi.

Hlaðvörp

Fræðandi hlaðvörpum hefur fjölgað allnokkuð og því ber að fagna. Hér þarf þó að auka við og veita sérstaka styrki til vandaðrar hlaðvarpsgerðar. Þó að dægurmál verði eðlilega alltaf vinsælust á hlaðvarpsveitum er mikilvægt að til sé vandað fræðsluefni sem er hægt að vísa fróðleiksþyrstum á. Til greina kemur að efnt verði til sérstakrar kynningar á gæðaeefni og jafnvel að veita sérstök hlaðvarpsverðlaun.

Hljóðbóka- og rafbókabyltingin

Íslendingar eru eftirbátar annarra þjóða þegar kemur að aðgengi að hljóð- og rafbókum á íslensku og mikil hætta á að fólk sem venst á þessi form lesi þá fremur ensku. Þess vegna verða stjórnvöld að beita sér fyrir að íslenskar bækur verði aðgengilegar sem hljóð- og rafbækur í auknum mæli. Eins er mikilvægt að þetta efni verði á því formi sem aðgengilegast er á hverjum tíma. Huga þarf að stöðu höfunda og útgefenda með miðlægum samningi sem hefur þann tilgang að auka aðgengi að íslensku gæðaeefni. Átak þarf að gera bæði til að koma á fót öflugri bókasafnsmiðlun hljóðbóka og rafbóka (á vegum einstakra safna eða með miðlegu hljóðbókasafni) og kynningu á þeim.

Ábugi þjóðarinnar

Mikilvægast af öllu er að virkja áhuga þjóðarinnar á íslensku efni og auðvelda henni að sækja í það á stafrænu formi. Samkeppnin um athyglina er hörð og ekki sjálfsagt að íslensk tunga vaxi og dafni í slíku umhverfi. Þjóðin sýnir þó tungunni iðulega mikinn áhuga og það er stjórnvalda að glæða hann á allan hugsanlegan hátt.

Fjárstuðningur ríkisins

Hið opinbera getur margt gott látið af sér leiða fyrir tiltölulega lítið fjármagn. Hér að framan hafa nokkur verkefni verið nefnd sem lúta sérstaklega að íslensku á netinu.

1. Átak til að auka áhuga þjóðarinnar á að nota íslensku á netinu.
2. Hljóðbóka- og rafbókasafn á netinu.
3. Styrkir til gerðar vandaðra hlaðvarpa.
4. Auknir styrkir til rafræns kennsluefnis
5. Sjóður til að koma mikilvægu gömlu efni á netið.
6. Styrkur til vinnslu alfræðiritis á netinu.
7. Opinn aðgangur að íslenskum og tvímála orðabókum.
8. Miðlæg málfarsráðgjöf fyrir fjölmiðla.